

Fransanın paytaxtı Parisdə UNESCO-nun Baş Qərargahında keçirilən Dünya İrsi Komitəsinin 47-ci sessiyasının gündəliyinə uyğun olaraq, iyulun 11-də Dünya İrsinin İlk Siyahısına təqdim olunmuş nominasiya fayllarının müzakirəsi aparılıb. Azərbaycanın təqdim etdiyi "Qədim Qəbələ şəhəri" və "Gəmiqaya və Göygöl Tarixi-Mədəni və Təbii Kompleksi" UNESCO-nun Dünya İrsinin İlk siyahısına daxil edilib. Hər iki abidənin gələcəkdə UNESCO-nun Dünya İrsinin Əsas siyahısına salınması məqsədilə zəruri elmi və təşkilati işlər davam etdiriləcək. Yurdumuzun hər bölgəsi, o cümlədən işğaldan azad olunmuş ərazilər belə abidələrlə zəngindir...

Abidələri qorumaq sabahımızı yaşatmaqdır

Qarabağ - böyük bağ mənəsinə verən bu gözəl yerləri belə adlandıranlar heç də yanlış deyil, çünki Tanrı o torpaqlardan heç nəyi əsirgəməyib. Havası, suyu dərman, torpağı bərkətli, ruzili. Görənləri heyran edib. Bir dəfə Qırxqız yaylağına çıxan, İsa bulağına enən, qan-tərə bata-bata Üçmıx zirvəsinə qalxıb ətrafı seyr edən, Topxananın nadir ağaclarının çətirləri altında dincəlib Cıdır düzündə at çapan hər kəs bu cənnətməkana bir könlüdən min könlüə aşıq olub. Onun sakinləri bu zinət yerləri nəsillərdən-nəsillərə əmanət edib. Niyə də etməsinlər, axı o gözəlliyin harmoniyasını pozmağa insanın əli gəlməz, qıymazdı. Ancaq qıydılar, ürəyi, duyğusu olmayan, gözəllikdən anlayışı olmayanlar. Vəhşi bir qəbilə kimi gəlib keçdilər, bu yerləri viran qoydular, daş-daş üstə qalmadı, yaşıllığın kökünü kəsdi, sularımıza zəhər qatdılar, havamızı zərərli maddələrlə korladılar. O torpaqların üzərində nə vardısı tar-mar etdilər. Tarixi, dini abidələrdən də heyliflərini çıxdılar. Çünki çox gözəl anlayırdılar ki, bu gözəllik onlara məxsus deyil, heç vaxt da olmayacaq. Odur ki, zamanın maşını öz bildikləri kimi, qəddarcasına fırlatdılar. Onun sükanı arxasından bir gün düşəcəklərindən əmin idilər. Sadəcə havadarlarının köülləri xoş olsun deyər, 30 il Qarabağ adlı bu məkana zülm etdilər. Bağrımıza daş basıb gözlədik, bir gün bu yerlərə dönəcəyimizə ümidlərimizi itirmədik.

Xankəndi şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 17-ci Zirvə görüşündə çıxış edən dövlət başçısı İlham Əliyev o dövrdən danışarkən demişdir: "İşğal dövründə Ermənistan şəhər və kəndlərimizi, mədəni və dini abidələrimizi yer üzündən silmişdir, 67 məsciddən 65-i Ermənistan tərəfindən yerlə-yeksan edilib, qalan ikisi isə ciddi zərər görüb, donuz və inək tövləsi kimi istifadə olunub. Bu, İslam dininə və dünya müsəlmanlarına qarşı hörmətsizlik və təhqir idi. Qəbiristanlıqlar da vandalizmə məruz qalıb, dağıdılıb, qəbir daşları talanaraq Ermənistanı aparılıb. Dövlət qurumlarından ibarət komissiya öz işinə xarici ekspertləri cəlb edərək, beynəlxalq təcrübədən yararlanmaqla işğal nəticəsində Azərbaycana vurulmuş zərəri təxminən 150 milyard ABŞ dolları məblə-

ğində qiymətləndirmişdir".

Bəli, bu, maddi ziyandır, bu zərərin mənəvi tərəfi isə daha böyükdür. Onun da haqq-hesab zamanı gəldi. Bir gün düşmənlər özgə atına mindikləri kimi də düşdülər, daha doğrusu, zorla düşürüldülər. Cəmi 44 günə 30 ilin heyfini aldılar bu yerlərin əzəli sakinləri. Prezident, Ali Baş Komandanın dediyi kimi: "Biz qalib kimi, bu torpaqların sahibləri kimi qayıtdıq və buna görə də burada dağıdılan hər şeyi, - nəinki Ağdam şəhərində, bütün Ağdam rayonunda bir dənə də olsun dağıdılmayan tikili qalmayıb, - bu gün yenidən həyata qaytarırıq".

Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə vaxtilə yüzlərlə mədəniyyət müəssisəsi, o cümlədən, ümumilikdə 4,6 milyon kitabdan ibarət fondu olan 927 kitabxana, 808 mədəniyyət sarayı, mədəniyyət klubları və evləri, 85 musiqi və yaradıcılıq məktəbi mövcud olub. Həmin ərazilərdə həmçinin 100 mindən çox eksponatın toplandığı 22 muzey və muzey filialları, dörd teatr, iki konsert müəssisəsi, səkkiz mədəniyyət və istirahət parkı fəaliyyət göstərirdi. Qarabağ münafiqəsi başlanmazdan əvvəl dövlət tərəfindən qeydiyyatda alınmış 700-dən çox tarixi və mədəni abidə, o cümlədən, Xocavənddə IV əsrə aid Alban kilsəsi, Laçın da IV əsrə aid Ağoğlan monastırı, Cəbrayıl da XIII əsrə aid Başkəşik günbəz məqbərəsi, eyni zamanda, bu bölgədə VII-XII əsrlərə aid 11 və 15 aşırımlı Xudafərin körpüləri, Kəlbəcərdə 1238-ci ildə tikilmiş Gəncəsar məbədi, XIII əsrə aid Xudavənd məbədləri, Qubadlı rayonunda XIV əsrə aid Türbə, Füzuli rayonunda XIV əsrə aid Mirəli türbəsi, dünyanın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri hesab olunan Azıx mağarası, Zəngilan rayonunda 1305-ci ildə inşa edilmiş səkkizguşəli türbə, Ağdam rayonunda 1314-cü ildə tikilmiş Musa Qutlu türbəsi və XIV əsrə aid Xaçın Türbəti abidə-

si, həmçinin 1868-ci ildə tikilmiş Cümə məscidi, Şuşada XVII əsrə aid Şuşa qalası, Şuşa Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruyu yerləşirdi.

Vətən müharibəsi qələbə ilə başa çatdıqdan sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa-quruculuq işlərinə başlanıldı. Buradakı tarixi, dini, mədəni abidələrin inventarlaşdırılması işləri sürətləndirildi. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidmətinin məlumatına əsasən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə indiyədək ümumilikdə 550 abidənin inventarlaşdırılması başa çatdırılıb, eyni zamanda, aparılan monitoring nəticəsində 402 obyekt yeni aşkar olunmuş abidə kimi qeydə götürülüb. Bu abidələrin bir qismi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən vandalizmə məruz qalıb. Belə ki, 68 abidə tamamilə dağıdılıb, 114 abidəyə ciddi ziyan dəyib, digər abidələr isə hətta tövlə kimi istifadə edilib.

Onu da qeyd edək ki, daşınmaz tarix-mədəniyyət abidələrinin indiyədək qüvvədə olan siyahısı 2001-ci ildə təsdiqlənmişdir. Təhlillər onu göstərir ki, həmin siyahıda bir sıra ciddi

çatışmazlıqlar var, yeni abidələrin adlarında, tarixlərində uyğunsuzluqlar aşkar edilib, habelə bəzi mühüm obyektlər reyestrə daxil olunmayıb. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 iyul 2025-ci il tarixli Qərarı ilə "Azərbaycan Respublikası ərazisində dövlət mühafizəsinə götürülmüş daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin əhəmiyyət dərəcələrinə görə bölgüsünün təsdiq edilməsi haqqında" 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərara dəyişiklik olunub. Yeni qərara əsasən, Ağdam, Kəlbəcər, Füzuli, Laçın, Zəngilan və Xocavənd rayonlarında tarixi, memarlıq və arxeoloji əhəmiyyət kəsb edən 44 yeni abidə daşınmaz tarix-mədəniyyət abidələrinin reyestrinə daxil edilib. Bununla da onların dövlət mühafizəsi təmin olunub. Bu istiqamətdə işlər davam etdirilir.

Abidələr yaddaşdır, tarixdir. Dili olmasa da, çox şeylər danışır. Onları qorumaq, yaşatmaq isə tariximizə, dünənimizə, bugünümə, sabahımıza hörmət, vətəndaşlıq və insanlıq borcudur. Abidələri qorumaq sabahımızı yaşatmaqdır.

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".